

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ
ЛЮДИНА І СВІТ: ЗАГАЛЬНІ ОКРЕСЛЕННЯ ТА
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Віра Мовчан

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка, м. Дрогобич

НИЩЕННЯ ЛЮДСТВОМ ВЛАСНОЇ ВИДОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ
ЯК МОРАЛЬНО-ЕТИЧНА ПРОБЛЕМА

В сучасному світі все очевиднішою стає ситуація конкурентної боротьби за виживання не лише в стосунках між державами, але і на рівні відносин міжособистісних. Змагальність воль в боротьбі за самоутвердження, що часто спричиняє трагічний перебіг ситуації, – один з напрямків міжособистісних взаємодій. Інший напрям правомірно визначати як нищення людьми себе самих у безпосередніх та опосередкованих формах: у вигляді відмови від боротьби у небезпечних для життя ситуаціях, або ж шляхом нищення організму алкоголем, наркотиками тощо, не кажучи вже про прямі форми самогубства. Оскільки явище набуває глобального масштабу виникає необхідність принаймні окреслити його причини та ступінь небезпеки з тим, щоб утримувати її образ і формувати потребу свідомого запобігання руйнівним тенденціям.

Проблема, що виникла і набула характеру актуальної неоднозначна, а тому потребує звертання до історії людства для з'ясування витоків нинішньої ситуації, що носить особливо виражений характер. Людство в антропогенезі формувалося в його видовій визначеності як новий еволюційний утвір завдяки становленню особливого способу взаємодій зі світом – у формі його духовно-практичного та практично-духовного освоєння, що, відповідно, потребувало нових форм міжособистісних взаємодій. В поступі історії вони набували якісної визначеності – у формі *моральних* взаємодій. Це новий тип відносин, що зумовлений не суто інстинктивною, біологічною потребою виживання, а явище *творення відношень*, що відображають усвідомлений, творчий рівень взаємодій. Він реалізує себе у зростаючій свободі людини від залежності перед природою і відкриває цінність для спільноти досвіду кожного носія його, індивідуалізуючи людину не за біологічними ознаками, а за людськими якостями.

Модель формуючих умінь у відносинах зі світом визначалася як моральність їх, вироблена в еволюції людства в процесі творення злагоджених взаємодій в межах конкретних спільнот. Відносини внутрішньовидові людство переносило на стосунки з природою, опановуючи таким чином природним світом у формі духовно-практичних взаємодій з ним на підставах злагоди. Відчуття спільності – психічно комфортний стан – об'єктивувало себе у предметних формах, матеріалізоване в діяльності, необхідній для спільного виживання. Тому формуючі уміння є об'єктивною підставою індивідуальної визначеності його носія: вони засвідчують злагодність з загалом, оскільки примножують загальні знання та уміння. Не менш важливо і те, що кожен індивід ідентифікує себе саме з цим типом досвіду, а тому для нього оточуючі – це родичі за об'єктивною підставою: носії саме такого, у спільних життєвих випробуваннях сформованого типу досвіду. Носії його – це і є *люди*. Тобто самоідентифікація індивіда пов'язується саме зі змістом досвіду.

Індивідуалізація умінь та знань несе у собі два начала: з одного боку, носії умінь, що мають виражено цінний зміст, особливо цінуються, оскільки їх уміння – джерело зростання добробуту спільноти і гарант її виживання та збереження. З іншого боку, виокремлення за об'єктивною підставою ставить таких індивідів в особливе положення: завдяки своїм якостям вони виділяються з-поміж інших, хто позбавлений таких умінь, і об'єктивно протиставляються їм. Так формується тенденція нерівності відношення всередині спільнот, що зумовлює зростання відчуження аж до протиставлення одних індивідів іншим. Дана ситуація має і ті духовні наслідки, що більш здібні, протиставляючи себе спів родичам, що визнали їх відмінність у змісті досвіду та здатності втілювати уміння в практичні дії, об'єктивно відчужуються від родини, від спільноти до якої належать уже за ознакою наявності якостей, що вирізняють їх з-поміж інших. Ситуація розгортається і в інший бік: індивід, що не засвоїв досвід спільноти, не оволодів його уміннями, втрачає духовні зв'язки зі спільнотою на тій підставі, що не несе у собі духовних підстав для родинності зв'язків. Так виникає ситуація «відпадиння» індивіда від духовної спорідненості зі своїм загалом та загалу від індивіда. В психологічному плані дана ситуація має далекосяжні і переважно трагічні наслідки як для окремого індивіда, так і для морального життя людства загалом.

Суспільна сутність людини, що формувалася впродовж еволюції виду, розгорталася у формах звільнення страху перед світом, що зумовило

відчуження людства від природи, надаючи відношенню до усіх видів суто природного життя усе зростаючого переважно прагматичного характеру: використання її лише як засобу для людини (людства). Зберігаючи себе в тривалий період історії, дана тенденція набуває нині усе відчутніших і більш виражених форм. Відзначимо, що вона є відображенням ситуації стосунків у спільнотах. В історії людства наявне також виражене зростання тенденцій відчуження між спільнотами. Наслідком їх в соціальних стосунках стає не лише відчуження людини від людини, але також *відчуження людини від себе* самої. На боці тих, хто утверджується уміннями, якість їх із творчих, таких, що збагачують духовний досвід спільнот моральністю відносин у формуючій діяльності, переходить у способи утвердження, що мають виражений позаморальний характер: самоутвердження безвідносно до моральної засобів його. Відсутність духовних зв'язків зумовлює бачення даної ситуації як нормальної людськи, що опинилися в ній.

Не менш вираженою є також ситуація, за якої індивід відпадає від життя спільноти: не сприймає її досвіду, не діє в його межах чи то внаслідок відсутності умінь, чи то внаслідок несприйняття змісту досвіду. Тобто відходить від наявного досвіду здійснення життя у бік його руйнування і саморуйнування. Причини останнього можуть бути зумовлені несприйняттям досвіду, що носить позаморальний характер, а розгорнутися у творчості, що примножує духовний досвід людства індивід не в змозі чи то внаслідок відсутності природних здібностей, чи внаслідок не сформованості їх в силу соціальних умов, середовища життєвості тощо. Ці люди від незнайденості себе, відчуваючи не укоріненість і випадковість у житті, випадковість і «непотрібність» життю, схильні до самонищення у формах. Види такого нищення зовні носять характер зосередження на чуттєвих задоволеннях: алкоголь, наркотики... Відзначимо, що це найтипівіші форми вияву «незнайденості» людини в бутті, а відтак підміни її соціальності та духовних підстав останньої фізичними «задоволеннями», що за сутністю мають руйнівний характер як для людського духу, так і для фізичної життєвості людини. Це лише одна з форм, що реалізує себе як «втеча» від реалій життя для поступового усунення від нього, окрім прямих форм заперечення життя у формах самозаперечення: фізичного самонищення.

Ми окреслили лише деякі аспекти поставленої проблеми, акцентувавши увагу на витоках її. Вони засвідчують: суспільна сутність людини є настільки вираженою її якісною ознакою, що втрата відносин,

здатних утверджувати дану сутність в суб'єкті життєвості і розгортати її як об'єктивно цінну для людства, а отже утверджувати цінність особи для історичного поступу, загрожує духовним самонищенням суб'єкта життєвості. Небезпека в тому, що в статусі останнього може, зрештою, постати людство як специфічний вид життя.

Едуард Семенюк

Національний лісотехнічний університет України, м. Львів

ЛЮДИНА І ПРИРОДА: ЯКІСНО НОВА ПАРАДИГМА ЕПОХИ

Те, що людина є часткою природи, – тривіальна істина. Проте, на цьому тривіальність і вичерпується: адже людина – не пересічна частинка природи, а унікальна, тому що вона одна наділена самосвідомістю та мисленням, бажаннями, волею, цілепокладанням, здатністю діяти цілеспрямовано, іноді навіть усупереч інтересам природи як цілого. Це той випадок, коли загальна діалектика частини і цілого реалізується вельми специфічно. Наш час, на жаль, довів, як непоправно далеко людство може зайти на цьому шляху.

В попередні історичні епохи природа планети завжди могла впоратися з тими труднощами, які людина породжувала в ній унаслідок свого господарювання: природні біогеоценози з часом самовідновлювалися (коли ж були винятки з цього загального правила, вони мали локальний характер). Драматичною особливістю доби науково-технічної революції стало те, що людина перейшла межу міри в цьому відношенні. Звичайно, і нині людина може далеко не все (аж ніяк вона не може, певна річ, вийти за межі законів природи), але шкода, яку вона спроможна завдати природі, колосально зросла в порівнянні з попередніми епохами. Природа підійшла до краю тієї прірви, коли вона у *глобальному масштабі перестає справлятися із завданням самовідновлення*. Саме це становить суть якісно нового етапу взаємодії суспільства і природи.

Осмислення цієї проблемної ситуації серйозно вплинуло на екологічне самоусвідомлення світової спільноти. Громадськість почала бити на сполох і шукати вихід з глухого кута. Найактивніша роль у цьому контексті має належати, звичайно, науці як інтегральному суспільному інтелекту. Відповідно до цього у структурі екологічного знання відбулися знаменні зрушення: поряд із класичною, традиційною екологією (яка з часів Е. Геккеля була суто природничою, біологічною дисципліною) почала формуватися